

Date: 23rd June-2025

**TAZIYIQ VA ZO‘RAVONLIKNI TADQIQ ETISHDAGI SOTSIOLOGIK
YONDASHUVLAR**

Panjizoda Hurriyatxon Ziyod qizi

Zohiriy “Oil ava Gender” ilmiy-tadqiqot instituti
tayanch doktaranti

Tazyiq va zo‘ravonlikni tadqiq etishdagi sotsiologik yondashuvlar insonlar o‘rtasidagi ijtimoiy munosabatlar, kuch tuzilmalari, gender tengsizligi, madaniyat va ijtimoiy institutlar orqali bu hodisalarning kelib chiqish sabablari va oqibatlarini tahlil qilishga qaratilgan. Sotsiologiyada zo‘ravonlik va tazyiq individual xatti-harakatlar emas, balki tizimli va madaniy hodisalar sifatida o‘rganiladi.

Birinchi navbatda, strukturaviy-funksional yondashuv oilani ijtimoiy tizim sifatida ko‘radi va oilaviy zo‘ravonlikni bu tizimdagi disfunktsiyalar natijasi sifatida talqin qiladi. Bu yondashuvga ko‘ra, oilada vazifalarning noto‘g‘ri taqsimlanishi, kommunikatsiya yetishmasligi yoki ijtimoiy bosim oilaviy nizolar va zo‘ravonlikka olib kelishi mumkin. Shuningdek, iqtisodiy qiyinchiliklar, ijtimoiy izolyatsiya, ishsizlik va stress ham oilada tazyiq va zo‘ravonlikni kuchaytiruvchi omillar sifatida ko‘riladi.

Ziddiyatli yondashuv (konflikt nazariyasi) esa oilaviy zo‘ravonlikni kuch va hukmronlik vositasi sifatida izohlaydi. Bu yondashuvga ko‘ra, oilada erkaklar ko‘pincha iqtisodiy, ijtimoiy va jismoniy kuchga ega bo‘lib, bu ustunlikni ayollar va bolalar ustidan zo‘ravonlik orqali mustahkamlashga harakat qiladi. Ushbu nazariya gender tengsizligi, patriarxal madaniyat va ijtimoiy institutlarning roli orqali oilaviy zo‘ravonlikning ijtimoiy ildizlarini ko‘rsatadi.

Simvolik interaktsionizm yondashuvi oilaviy tazyiq va zo‘ravonlikni kundalik muloqotlar va ijtimoiy rollar kontekstida tahlil qiladi. Bu yondashuvda zo‘ravonlik shaxslar o‘rtasidagi aloqalardagi noto‘g‘ri signallar, roldagi buzilishlar va o‘zini anglashdagi muammolar natijasi sifatida tushuntiriladi. Masalan, er va xotin o‘rtasidagi rol kutishlarining mos kelmasligi, noto‘g‘ri muloqot uslublari yoki madaniy stereotiplar oilaviy mojarolarni kuchaytiradi.

Feminizm nazariyasi oilaviy zo‘ravonlikni patriarxal jamiyat tuzilmasining natijasi sifatida ko‘radi. Bu yondashuvga ko‘ra, erkaklar tarixan jamiyatda ustun pozitsiyada bo‘lib kelgan, ayollar esa itoatkorlik va qaramlik roliga tushirilgan. Shu sababli, ayollarga nisbatan zo‘ravonlik ijtimoiy jihatdan normal holat sifatida qabul qilinib kelgan. Feminist olimlar ayollarning huquqiy, iqtisodiy va ijtimoiy mustaqilligini ta‘minlash orqali oilaviy zo‘ravonlikka qarshi kurashish zarurligini ta‘kidlaydi.

Ijtimoiy o‘rganish nazariyasi esa insonlar zo‘ravonlikni kuzatish va takrorlash orqali o‘rganishlarini ilgari suradi. Bu yondashuvga ko‘ra, bolalik davrida zo‘ravonlikka guvoh bo‘lgan yoki uni boshdan kechirgan shaxslar katta bo‘lgach, xuddi shunday xatti-harakatlarni o‘z hayotlarida qo‘llash ehtimoli yuqori bo‘ladi. Shunday qilib, zo‘ravonlik avloddan-avlodga o‘tuvchi ijtimoiy modelga aylanishi mumkin.

Date: 23rd June-2025

Yuqoridagi yondashuvlar oilaviy tazyiq va zo‘ravonlikni ko‘p qirrali sotsiologik hodisa sifatida tushunishga imkon beradi. Har bir nazariya muammoning turli jihatlarini yoritadi va ularni bartaraf etish uchun turli ijtimoiy strategiyalarni taklif etadi. Shu sababli, oilaviy zo‘ravonlikka qarshi kurashish ko‘p darajali yondashuvni — huquqiy, iqtisodiy, madaniy va psixologik choralarni birgalikda talab qiladi.

Oilaviy tazyiq va zo‘ravonlik sotsiologiyada ko‘p qirrali muammo sifatida qoraladi va uni turli nazariy maktab vakillari o‘z tadqiqotlarida yoritib kelganlar. Har bir yondashuv oilaviy zo‘ravonlikni o‘ziga xos ijtimoiy kontekstda tahlil qiladi. Bu borada sotsiologiya fanining klassik va zamonaviy olimlari muhim ilmiy ishlarga asos bo‘lishgan.

Strukturaviy-funksional yondashuv tarafdori bo‘lgan olimlardan biri **Talcott Parsons** hisoblanadi. U oila institutining jamiyatdagi tartib va barqarorlikni ta‘minlashdagi funksiyalarini tadqiq qilgan. Parsons o‘zining “The Social System” (1951) asarida oilani ijtimoiy tizimning asosiy elementlaridan biri sifatida ko‘radi va undagi rollar taqsimoti (masalan, erkak – ta‘minlovchi, ayol – parvarishlovchi) noto‘g‘ri bajarilganda oilaviy nizolar, tazyiq va zo‘ravonliklar kelib chiqishini ta‘kidlaydi.

Ziddiyatli yondashuv doirasida esa **Karl Marx** va uning izdoshlari oilani ijtimoiy tengsizlikni mustahkamlovchi muhit sifatida ko‘rib, undagi kuch munosabatlarini ochib bergan. Marxning fikricha, oiladagi zo‘ravonlik jamiyatdagi mulkiy va gender tengsizliklarning aksidir. U oilani patriarxal tuzilmaning timsoli deb biladi, bu esa erkaklar tomonidan ayollar ustidan hukmronlikni zo‘ravonlik orqali saqlab qolishga olib keladi.

Feminizm yondashuvi vakillari, xususan **bell hooks**, **Lenore Walker** va **Dobash & Dobash** juftligi, oilaviy zo‘ravonlikni patriarxal jamiyat natijasi sifatida chuqur tahlil qilganlar. **Lenore Walker** "Battered Woman Syndrome" nazariyasini ishlab chiqqan bo‘lib, unda u ayollarning zo‘ravonlikka javoban qanday psixologik holatga tushishini tasvirlaydi. **Dobash & Dobash** esa oilaviy zo‘ravonlik erkaklar tomonidan o‘z hokimiyatini saqlab qolish vositasi sifatida ishlatilishini dalillar bilan asoslagan. Ularning “Violence Against Wives” (1979) asari bu borada klassik tadqiqot hisoblanadi.

Simvolik interaksionizm tarafdori bo‘lgan **Erving Goffman** o‘zining “The Presentation of Self in Everyday Life” asarida kundalik hayotdagi ijtimoiy rollar va ularning muomaladagi ifodalarini tahlil qilgan. Goffman oilaviy zo‘ravonlikni insonlar o‘rtasidagi rol kutishlari va o‘zaro munosabatdagi noaniqliklar natijasida yuzaga keluvchi ziddiyatlarning oqibati sifatida ko‘radi. Bunday yondashuv zo‘ravonlikni mikrosotsiologik darajada, ya‘ni shaxsiy muloqot kontekstida o‘rganishga imkon beradi.

Ijtimoiy o‘rganish nazariyasi tarafdori bo‘lgan amerikalik psixolog va sotsiolog **Albert Bandura** esa oilaviy zo‘ravonlikni kuzatish, model olish va takrorlash orqali shakllanuvchi ijtimoiy xatti-harakat deb izohlaydi. U o‘zining “Social Learning Theory” (1977) asarida insonlar, ayniqsa bolalar, oiladagi zo‘ravonlikni o‘zlashtirib, kelajakda uni davom ettirishi mumkinligini ilmiy asosda bayon qilgan. Bu yondashuv oilaviy zo‘ravonlikni davriy va avloddan-avlodga o‘tuvchi ijtimoiy muammo sifatida ochib beradi.

Shuningdek, zamonaviy olim **Elizabeth Stanko** ham genderga asoslangan zo‘ravonlikni jinoyat emas, balki ijtimoiy munosabatlar tizimidagi ustunlik va boshqaruv

Date: 23rd June-2025

vositasi sifatida tahlil qiladi. U o'z tadqiqotlarida ayollarga nisbatan zo'ravonlik normalashtirilgan jamiyatlarda, ayniqsa oilaviy kontekstda, bu hodisa qanchalik chuqur ildiz otganini ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, turli sotsiologik maktablar vakillari oilaviy zo'ravonlikka o'z yondashuvlari orqali yondashgan va bu hodisani chuqurroq tushunish uchun nazariy asoslar yaratganlar. Har bir yondashuv muammoning alohida qatlamini yoritadi va zo'ravonlikka qarshi kurashishda ijtimoiy, madaniy va institutsional islohotlar zarurligini ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Bandura, A. (1977). Social Learning Theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
2. Dobash, R. E., & Dobash, R. P. (1979). Violence Against Wives: A Case Against the Patriarchy. New York: Free Press.
3. Goffman, E. (1959). The Presentation of Self in Everyday Life. Garden City, NY: Doubleday.
4. hooks, b. (2000). Feminism is for Everybody: Passionate Politics. Cambridge, MA: South End Press.
5. Marx, K., & Engels, F. (1884). The Origin of the Family, Private Property and the State. London: Penguin Classics (reprint, 1985).
6. Parsons, T. (1951). The Social System. New York: Free Press.
7. Stanko, E. A. (1990). Everyday Violence: How Women and Men Experience Sexual and Physical Danger. Pandora Press.

